

ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Соціально-економічні процеси, які відбуваються у світі сьогодні, вказують на суттєве зростання ролі освіти в усіх сферах суспільного життя, в тому числі й в системі економіки знань. Без перебільшення можна сказати, що економіка знань є і буде відігравати найважливішу роль у розвитку продуктивних сил. Саме за рахунок економіки знань формується сучасне інформаційне суспільство, а також цілісна система ресурсозабезпечення суспільного виробництва.

Розвиток світової економіки на сучасному етапі в умовах глобалізації характеризується активізацією процесу інтелектуалізації та формуванням на цій основі knowledge based society – суспільства, що базується на знаннях і високих технологіях, відрізняється високим інноваційним та інтелектуальним рівнем. Деякі дослідники не безпідставно вважають, що настає «Ера Інтелекту», тобто у світі відбувається постінформаційна або інтелектуальна технічна революція [1, 2].

Сучасна система вищої освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті.

Безперечно, соціально-економічна динаміка та цивілізаційне майбутнє України залежить від розвитку освіти та економіки знань. Тому необхідним є вивчення та узагальнення сутності, властивостей, механізмів формування системи економіки знань, а також її впливу на суспільне виробництво, враховуючи процеси глобалізації. Переміщення інтелекту та наукових знань у центр основних чинників стійкого економічного зростання стали причиною концентрації уваги сучасних дослідників щодо становлення економіки знань, яка сьогодні розглядається як гарант поступального руху суспільства, побудови конкурентної економіки, задоволення постійно зростаючих потреб людей та зміцнення соціальної згоди [1; 2].

Будучи найважливішим елементом суспільного життя і державного пристрою, система покликана сприяти вирішенню таких стратегічних для країни завдань, як підготовка кадрів, забезпечення політичної і соціальної стабільності, розвиток інститутів цивільного суспільства зміцнення безпеки громадян і держави. У свою чергу, без потенціалу держави неможливе рішення завдань, що покладаються на освіту сучасним суспільством. Очевидно, що не може бути повноцінної реалізації освітніх потреб людей у відсталій країні і слабкій державі. Тому держава що ставить перед собою амбітні програми в економіці, соціальній сфері, на міжнародній арені, за логікою речей, повинно в об'ємах, що збільшуються, вкладати засоби в розвиток науки.

Соціальні дослідження показують, що система освіти є одним із базових соціальних інститутів, які формують еліту суспільства. Саме тому усвідомлюється необхідність переходу до нової освітньої системи – максимальному розвитку здібностей людини як головної мети, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу. Як і у всьому сучасному світі, значення освіти як найважливішого чинника формування нової якості економіки і суспільного життя підвищується разом із зростанням впливу людського капіталу.

Якість життя і освітній потенціал українського суспільства багато в чому визначається рівнем освіти і культури населення, його світоглядною орієнтацією і духовним розвитком, можливістю систематично отримувати і використовувати необхідну інформацію. Ці чинники впливають на ступінь включення українського суспільства в національні і світові загальнолюдські процеси прогресивного розвитку. Освіта, що відповідає сучасним потребам суспільства і ринку праці, виступає могутнім адаптивним потенціалом у швидкоплинному трансформуючому суспільстві до сучасних соціоекономічних реалій, що стає найважливішою умовою успішного і стійкого суспільного розвитку.

Роль освіти як чинника соціально-економічного розвитку країни в сучасних умовах постійно зростає. Її багатоаспектність зумовлена функціями, що реалізуються у відносинах суспільства й економіки. Соціальна, культурна, духовно-виховна функції освіти є відносно беззаперечним предметом вивчення відповідних наук. Визнання ж економічної ролі освіти, розробка оцінок її ефективності і спрямування росту – проблема, від вирішення якої залежить, чи буде скасована вражаюча невідповідність продуктивності освіти й очікувань економіки у відношенні її значущості [3].

Беззаперечно, економічна роль освіти реалізується, передусім, по відношенню до економічного зростання. Оскільки розвиток інтелектуального потенціалу – продукт системи освіти, що нарощує нові знання, забезпечує інноваційно-технологічне вдосконалення виробництва, то його втілення у приріст суспільного продукту забезпечує економічне зростання.

Співвідношення процесу освіти і кваліфікаційного росту працівників відповідно до сучасних потреб обумовлює необхідність інвестицій у розвиток системи знань наукового фонду суспільства, у фундаментальні й прикладні дослідження, кваліфікаційне зростання та покращення структури науково-педагогічного складу працівників навчальних закладів, посилення їх соціальної захищеності в умовах становлення ринку, тобто всього того, що дозволяє науковим знанням ставати більш доступними й допомагає отримувати більш високу віддачу спеціалістів при реалізації інноваційних проектів [1].

Основними функціями освіти у сучасному світі є: відтворення людського потенціалу національної економіки; створення інформаційної бази для розвитку людського потенціалу, забезпечення його розвитку і, як наслідок, – прискорення соціально-економічного розвитку суспільства та особового розвитку індивіду [1].

Необхідність інноваційної освіти викликана вимогами сучасного суспільства. В даний час йде стрімкий розвиток технологій, зростає конкуренція в області інновацій, де значення освіти у розвитку суспільства стрімко зростає,

випереджаючи значущість засобів виробництва та природних ресурсів. За останні два десятиріччя відбувся розрив зв'язків циклу «наука – освіта – виробництво»; освіта, як і наука, залишається майже повністю відстороненою від процесу формування інноваційної економіки. Інноваційна освіта, з одного боку, стимулює інноваційні зміни в існуючій культурі та соціальному середовищі, з іншого – є результатом викликів соціально-економічного розвитку.

Інноваційна освіта передбачає процес створення нових знань в результаті активної взаємодії освіти, науки та виробництва [7]. В даний час цінності створюються за рахунок підвищення продуктивності праці і використання нововведень, тобто застосування знань на практиці. Становлення освіти інноваційного типу актуалізує низку проблем: співвідношення традицій та інновацій; критерії оцінки нового в освітньому процесі; становлення економіки знань; ставлення до інновацій суб'єктів освітнього ринку; ефективне управління інноваціями, а також підготовка кадрів, які будуть готові до інноваційної діяльності тощо. Економічне становлення все більше залежить від здатності здобувати нові знання та застосовувати їх у житті

Освіта – це чи не найважливіший інститут формування майбутнього. Адже саме школи та університети формують конфігурацію свідомості майбутніх поколінь [4]. Саме в цьому зв'язку, одним із головних її завдань стає пом'якшення негативних наслідків шалених темпів цивілізаційного розвитку, цілком інноваційних як за формою, так за суттю. Однак, кожна концепція, чи то підхід, бачення, алгоритм ставлення завдань, потребує відповідної інтерпретації та уточнення як окремих, так і загальних положень її практичної скерованості. У даному контексті мова торкнеться «інновацій».

Динамічний інноваційний розвиток та економічне зростання на основі оновленої інфраструктури мають здійснюватися на тлі вдосконалення державного менеджменту в науково-технічній та інноваційній сферах. Інновації в системі управління процесами суспільного розвитку – шлях до підвищення ефективності державної політики в цілому. Метою інноваційного розвитку освіти, нагальність якого більш ніж очевидна, є визначення умов та механізмів їх досягнення, котрі, в свою чергу:

- забезпечать якісні зміни в самій системі освіти та освітніх середовищах для надання можливостей людині багатогранно розвиватися як духовній, творчій і здоровій особі відповідно до вимог сучасного розвитку регіону; – створять умови для зацікавленої участі суспільства в розвитку освіти;

- повною мірою враховуватимуть суспільний запит з боку різних груп населення;

- сприятимуть ефективному, конкурентоздатному і стійкому соціально-економічному розвитку України;

- відповідають тенденціям розвитку сучасної України як провідного учасника глобальних відносин у світі.

Інноваційний розвиток освіти спирається на напрями розвитку освіти і на спеціально розроблені принципи, на підставі яких повинні відбутися системні зміни, що забезпечують його доступність, якість, безперервність та інвестиційну привабливість [5].

Серед них можна виділити:

- принцип випереджаючого розвитку освіти (як адекватна відповідь на запити, обумовлені напрямами соціально-економічного розвитку України (що означає мобільну переорієнтацію системи освіти на підготовку людини до життя в швидко змінних умовах інтенсивного розвитку соціальних і економічних процесів і нової якості життя, готової оперативно запропонувати свою участь, відповідаючи на запити суспільства і ринку праці);

- принцип проектування інноваційного розвитку (підходи до інновацій в освіті повинні бути інноваційними для системи освіти; що припускає розробку та реалізацію вже в даний час проектів, направлених в майбутнє, на стійкий довготривалий розвиток освіти);

- принцип відвертості освіти і суспільної участі (досягнення суспільної згоди, на основі якої влада, суспільство, бізнес, громадські організації і професійно-педагогічне співтовариство приймають на себе зобов'язання по сумісному просуванню в Україні інноваційних освітніх процесів; досягнута суспільна згода дозволить збудувати конструктивні взаємовигідні відносини всіх суб'єктів, що забезпечить необхідні зміни в такій складній соціально-економічній сфері життя регіону, як освіта);

- принцип безперервності освіти (безперервна освіта людини протягом всього його життя є чинником мобільності суспільства, його готовності до прогнозованих змін);

- принцип стратегічного інвестування (головною конкурентною якістю людини стають його знання і компетенції, соціальна та професійна мобільність, уміння ініціювати або підтримувати інноваційні технології виробництва та управління, прогресивні процеси соціального розвитку, активно включатися в їх реалізацію);

- принцип інноваційності освітнього середовища (будучи одним з основних суб'єктів освітнього середовища, освітні установи та організації стають активними учасниками багатообразних взаємодій, що неодмінно привносить в їх діяльність нові риси).

Коло проблем, що стоять на шляху розвитку освіти відповідно до державного запиту, має комплексний характер, тому поставлені для подолання існуючих проблем завдання можна згрупувати в комплекси, на основі яких визначаються наступні напрями інноваційного розвитку освіти: «розвиток єдиного освітнього середовища», «забезпечення доступності і якості освіти», «розвиток суспільно-цивільних форм управління процесами в освіті», «впровадження в систему утворення ефективних економічних механізмів і підвищення її інвестиційної привабливості».

Слід зазначити, що підвищення інноваційності економіки України забезпечується за рахунок інновацій, які започатковуються певними галузями науки і переносяться у виробництво, спричиняючи у ньому суттєві прогресивні зміни. Відмітимо також і те, що будь-який інноваційний процес на своєму початковому етапі здійснюється через наявні ресурси діючого виробництва, а лише в кінцевому результаті після доведення його до використання сприяє підвищенню якості та збільшенню асортименту продукції, розвитку виробничих відносин, що в кінцевому результаті сприяє досягненню високих економічних результатів.

Для розвитку економіки знань та її подальшого впливу на соціально-економічний розвиток в Україні необхідно:

- стимулювання більш повного та активного використання у промисловості результатів діяльності наукової сфери, збільшення кількості та інтенсивності використання прогресивних наукових здобутків в секторі обробної промисловості;

- модернізація, оновлення технологічної бази та виробничих фондів вітчизняних підприємств;

- сприяння активному розвитку малих та середніх інноваційних підприємств, – посередницьких організацій, а також стимулювання венчурного фінансового капіталу;

- стимулювання розвитку раціоналізаторської та винахідницької діяльності на підприємствах, розробка системи заохочення інноваційної ініціативи на підприємствах, запровадження практики звітності підприємств і галузей економіки за результатами інноваційної діяльності;

- сприяння комерціалізації інтелектуальної власності, вдосконалення методології ринкової оцінки інтелектуальної власності в структурі капіталу комерційних компаній;

- створення механізмів моніторингу інноваційної активності галузей, виробництв, регіонів, підприємств та організацій, оцінки ефективності використання державних коштів учасниками інноваційних процесів;

- запровадження спрощеної системи оформлення контрактів і угод для підприємств, які займаються експортом інноваційної продукції;

- посилення інформаційно-інноваційної складової діяльності іноземних представництв України тощо.

Щоб змінити становище і не відстати від розвинених країн (і багато тих, що розвиваються), де суспільством стануть керувати закони економіки знань, керівництву нашої держави доцільно, перш за все, спрямувати свої зусилля на реформування освіти та науки, вдосконалення її фінансування, а також на консолідацію суспільства та формування середовища для розвитку економіки знань.

Модернізація системи освіти та науки як основи розбудови економіки знань має стати національною метою для України XXI століття. Такий курс сприятиме утвердженню національного інтелектуального потенціалу нашої країни на гідному рівні та підвищенню її конкурентоспроможності у міжнародному просторі.

Осмилення сьогоденної ситуації стану та перспектив, векторів розвитку сучасної освіти вимагає конструктивістського розуміння освітнього процесу, що виходить з того, що навчання повинно орієнтуватися не на передачу статичних знань, а, скоріше, формувати технології роботи з інформацією, на основі яких учні зможуть отримувати власні та адекватні сучасним темпам світового розвитку знання. Це може бути спробою освітян, бізнесменів та політиків навчити дітей навичкам, необхідним для досягнення успіху в швидкозмінному та технологічно орієнтованому суспільстві. За принципом аналогії, можна припустити, що головні зміни у побудові освіти проходять за принципами, аналогічними принципам побудови бізнесу та орієнтація на знання, які реально приносять успіх в сучасному суспільстві». Основними навичками навчання та мислення, на думку прихильників цього підходу, є: критичне мислення та здатність вирішувати проблеми, креативність та інноваційні навички, здатність до співпраці, інформаційна освіченість, навички контекстуальних знань («contextual learning skills»).

Безперечно, освітні інновації XXI століття пов'язані з вражаючим розвитком техніки та технологій. Звичайно, використання цих засобів в процесі викладання теж радикально змінює традиційні освітні ландшафти. Це і сучасні технології в процесі навчання, наприклад, тренінги, навчальні можливості мережі Інтернет (онлайнві консультації, блоги, тощо), запровадження відео конференцій, створення цифрових фільмів, розробка віртуальних навчальних програм, використання можливостей програми Power Point. До речі, останній найчастіше стає першим кроком, який роблять викладачі, що намагаються застосовувати сучасні технології в освітньому процесі.

Освітні інновації та їх запровадження визначають майбутнє освіти як суспільного інституту [6]. Стрімкий розвиток цивілізації, безперечно, повинен знаходити адекватне відображення в освітніх практиках. Побудова інноваційної освіти – це стратегічна мета будь-якої держави, яка розраховує на конкурентоспроможне майбутнє в сучасному відкритому світі. Хотілося б вірити, що розуміння цього факту буде визначати освітню політику в Україні.

Розуміючи прогресивну роль освіти в суспільному розвитку, цілком природним є установка і намагання, щоб інноваційна політика кожного вітчизняного ВНЗ з цільовою спрямованістю була політикою зростання, по методу формування – науково обґрунтованою, за характером відбору – селективною, за відношенням до ризику – помірною в освітніх і виховних технологіях і ризиковою в науковій діяльності. На практиці цю модель реалізувати не так легко. Вітчизняна освіта, ґрунтуючись на своїх багатих традиціях і прогресивному світовому досвіді, йде по цьому шляху, хоча і складно долаючи об'єктивні і суб'єктивні труднощі.

Інтегруючи до світових ринків, необхідно враховувати, що в умовах гострої конкуренції центральне місце у будь-яких виробничих системах належить винахіднику, тобто людському інтелекту, який стає головною продуктивною силою. За рахунок найповнішої реалізації свого наукового потенціалу Україна може отримати провідні позиції у світі. Але сьогодні розвинуті зарубіжні країни практично не допускають українську наукоємну продукцію на світовий ринок, відводячи нашій країні роль сировинного додатка. Висока якість освіти і є необхідна умова справжньої демократизації суспільства, вдосконалення державного механізму. Збереження і підтримка динамічного розвитку освітньої сфери повинно стати заставою стійкого соціально-економічного розвитку країни, її переходу від сировинної моделі економічного зростання до зростання, яке спирається на розвиток сучасних галузей, на використання і виробництво нових технологій.

Виходячи із вищезазначеного, перспективна програма розвитку України має враховувати вимоги глобальної економіки, і передусім панування в світі інформаційних технологій і комунікаційних мереж, досягнення випереджального накопичення інтелектуального потенціалу. Головною функцією освіти є розвиток людини. Освіта має забезпечити кожному, хто навчається, широкі можливості для здобуття таких умов розвитку та підготовки до життя: знань про людину, природу та суспільство, що сприяють формуванню наукової картини світу як основи світогляду та орієнтації у виборі сфери майбутньої практичної діяльності; досвіду комунікативної, розумової, емоційної, фізичної, трудової діяльності, що сприяє формуванню основних інтелектуальних, трудових,

організаційних умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті для участі у суспільному виробництві, продовженні освіти та самоосвіти; досвіду творчої діяльності, що відкриває простір для розвитку індивідуальних здібностей особистості та забезпечує її підготовку до життя в умовах соціально-економічного та науково-технічного прогресу.

Гармонізація відносин науки та суспільства є одним з ключових моментів інноваційного розвитку в цілому. Успішна реалізація інноваційного потенціалу країни в цілому залежить саме від прагнення кожної людини досягти найкращих результатів на своєму робочому місці. Всі ці накопиченні та ті, які постійно поповнюються наукові знання повинні ефективно застосовуватися на практиці у відповідних рівню умовах з метою максимальної реалізації на благо ефективності економіки країни.

Одним із розділів загальної стратегії має бути стратегія розвитку інтелектуального потенціалу нації, де повинні враховуватися різноманітні фактори – соціальні, економічні, ринкові, екологічні тощо.

Ця стратегія має враховувати такі позиції:

- створення умов для випереджаючого розвитку науки, зокрема і через збільшення фінансування фундаментальної науки; - забезпечення рівного доступу здібної молоді до вищої освіти;
- виявлення, підтримка і використання в майбутньому на благо країни найталановитішої молоді;
- сприяння підвищенню рівня інформатизації всіх видів діяльності;
- з метою прискорення інноваційних процесів сприяння впровадженню у виробництво вже виконаних високоефективних розробок;
- забезпечення ефективного державного захисту інтелектуальної власності, зокрема спрощення процедури її реєстрації та інші.

Освіта на сучасному етапі є важливим чинником забезпечення продуктивної зайнятості населення. Адже високоосвічені та кваліфіковані люди здатні ефективно конкурувати на ринку праці. Водночас необхідно усвідомити, що вимоги до освіти постійно зростають. Це впливає із закономірностей суспільно-економічного розвитку. Через інноваційну освіту суспільство забезпечує свій розвиток, а проблематика інноваційної освіти стає визначальною темою суспільних комунікацій на переломних моментах життя соціуму, в кризових ситуаціях. Тому розвиток інноваційної освіти повинен відбуватися з урахуванням особливостей, культурних і наукових традицій конкретної країни.

Список використаної літератури

1. Варналій З.С. Роль економіки знань у розвитку національної інноваційної системи / З.С. Варналій // Наука и бизнес. Экономика знаний. I междун. научн.-практ. форум. Тезисы докладов форума. Днепропетровск, 2015. – С.60-65.
2. Геєць В. Характер перехідних процесів до економік знань / Валерій Михайлович Геєць // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 6 (4-14).
3. Біліченко С.П. Стратегічні напрями модернізації освіти в Україні. / Materiály VIII mezinárodní vědecko – praktická konference «Dny vědy – 2012». – Díl 31. Pedagogika: Praha. 27.03-05.04.2012 Publishing House «Education and Science» s.r.o – С. 18-23.
4. Біліченко С.П. Якість вищої освіти в Україні – наближення до Європейських стандартів / Проблеми та перспективи розвитку національних економік в сучасних умовах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Збірник наукових праць. – м. Вінниця, 9 квітня 2013 р. – Тернопіль: Крок. 2013. – С.55-57.
5. Лавриненко Л.М. Інноваційний розвиток трудового потенціалу в сучасних умовах // Сталий розвиток економіки / Міжнародний науково-виробничий журнал. – Хмельницький. – № 1, 2014 (23). – С. 18-25.
6. Біліченко С.П. Впровадження Інновацій в освітній галузі України / Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa myśl informacyjnej powieki – 2014» Volume 16. Pedagogiczne nauki. : Przemysł. Nauka i studia – С.34-40.
7. Лавриненко Л.М. Інноваційно-креативний потенціал – основа наукоємної економіки // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – № 5-1. – 2012. – С.158-164.